

**ПЕРСЬКІ БОЙОВІ СОКИРИ-ТАБЕРИ XVIII – XIX ст.
З КОЛЕКЦІЇ ЗАПОРІЗЬКОГО ОБЛАСНОГО КРАЄЗНАВЧОГО МУЗЕЮ**

Одним з найбільш стародавніх видів зброї, яким почало користуватися людство, є сокира. Свою історію цей різновид холодної зброї розпочинає ще з епохи кам'яного віку і, пройшовши величезний шлях еволюції від обтесаного фрагмента кременю до коштовно прикрашеного витвору мистецтва, зберігся у якості пам'яток минулого у колекціях музеїв світу.

Згідно Малої енциклопедії холодної зброї бойова сокира — це різновид ударної зброї рублячої дії. Сокира складається з ударної частини — залізки та руків'я — топорища [1, с. 49].

В багатьох країнах Заходу і Сходу сокира користувалася великою популярністю у період існування обладунків [2, с. 619]. За своїми розмірами, формою і функціональним призначенням бойові сокири дуже різнилися. Використовувалися як невеликі одноручні сокири, так і великі дворучні сокири з довгим руків'ям [1, с. 50], а також маленькі сокирки для метання, двоглаві сокири, сокири-чекани та ін. [2, с. 619].

Як влучно зауважив В. Бегайм: «На Сході бойова сокира, безсумнівно, з'явилася задовго до Мухаммеда. Вона мала форму або півмісяця з майже круглим опуклим лезом, увігнутими бічними поверхнями; або зовсім прямий верхній обріз і нижню частину леза, зрізану бородатою, хоча найчастіше вона закінчувалася вістрям» [3, с. 272].

Поміж безлічі різновидів бойових сокир особливо виділяються традиційні східні бойові сокири з місяцеподібними лезами. У Персії вони мали назву — табер (табер з перської перекладається як сокира) [4, с. 200], в Індії вони відомі під назвою табар [5, с. 144], а у Турції — тебер [6, с. 184].

Головною особливістю цього виду сокир є форма леза, яка нагадує півмісяць, а також пишне оздоблення і орнаментация. Зустрічаються екземпляри як з одним лезом, так і дволезові. Табери з одним лезом зазвичай мають виражений обух або так звану голову, для відбиття ударів з тильної сторони леза [7, с. 231]. Часто зустрічаються сокири з додатковим шипом зверху призначеним для нанесення окрім рублячих, ще й колючих ударів. Табери переважно мали металеві пустотілі держакі, на які безпосередньо насаджувалась бойова частина [4, с. 205].

Окрім суто бойового застосування табери слугували ще й показниками високого статусу власника і його посади [4, сс. 199 — 200]. Починаючи з XVII ст. сокири подібного типу ставали відзнакою і парадною зброєю турецьких, перських та індійських офіцерів. Через це багато уваги приділялося пишному декоруванню сокир. Табери прикрашалися різьбленим рослинним орнаментом, написами, срібною і золотою насічкою [1, с. 65].

Постійні військові і культурні контакти України з мусульманським світом призвели до того, що східна зброя, у тому числі і бойові сокири, починають активно проникати на українські землі [4, с. 199]. За припущенням таких дослідників, як Д. В. Тоїчкін та М. М. Хорасані, у добу козаччини східні бойові сокири, зокрема перського походження, могли бути поширені у середовищі козацької старшини [4, с. 203]. Так до сьогодення зберігся іменний бердиш Богдана Хмельницького, який має лезо у вигляді півмісяця і за своєю формою дуже схожий на табер [8, с. 88].

Нині в Україні бойові сокири-табери збереглися, як в колекціях державних музеїв, так і у приватних зібраннях. Зокрема в зібранні Запорізького обласного краєзнавчого музею є чотири перські бойові сокири-табери XVIII – XIX ст. Дані експонати були передані у наш музей з Одеського історико-краєзнавчого музею в 1968 р.

Вимірювання сокир було здійснено за наступними параметрами: загальна довжина сокири – відстань від кінця вістря шипа до кінця руків'я (А); довжина бойової частини – відстань від крайньої точки одного леза до крайньої точки іншого леза або до обуха (В); довжина леза – відстань від одного кінця леза до іншого (С); ширина клинка – відстань від крайньої точки леза до місця сполучення клинка з центральною частиною сокири (D); кривизна клинка – довжина перпендикуляра, проведеного від точки найвищої частини леза до прямої лінії, що з'єднує кінці леза (Е); також вказується контрольний вимір від вістря до перпендикуляра, щоб мати чітке уявлення про те, у якій частині клинка визначено кривизну (F); ширина спинки клинка (G); довжина шийки клинка (H); довжина шипа (I); ширина шипа біля руків'я (J); ширина і висота обуха (K); товщина обуха (L); загальна довжина руків'я (M); діаметр руків'я (N).

Усі виміри наведено в сантиметрах (см).

1. Табер з обухом та шипом. XVIII – XIX ст., Персія. Інвентарний № ЗКМ – Ор – 33 (рис. 1, 1).

Сталь, золото, срібло. Кування, гравірування, таушування. Параметри сокири: А = 74,5; В = 17,7; С = 23; D = 12,9; Е = 12,3; F = 11,2; G = 0,2; H = 4,5; I = 10,5; J = 1; K = 4,1 x 4,3; L = 0,6; M = 64; N = 1,9.

Сокира має сталевий клинок зроблений у формі півмісяця, який закінчується загостреними носком і п'яткою. Клинок прикрашений пишним гравірованим рослинним орнаментом із залишками золотої насічки. У центрі композиції – зображення квітки. Орнамент однаковий на обох сторонах клинка. Уздовж леза і по краях клинка, по обидва боки, є тонка орнаментована окантовка.

Клинок закінчується доволі тонкою шийкою і кріпиться за допомогою ковальської зварки до прямокутної злегка закругленої по краях центральної частини сокири, яка по боках прикрашена таушованими золотом лініями нанесеними у вигляді сіточки. Обух завершується пласким молотком квадратної форми, який пишно орнаментований і прикрашений таушованим сріблом рослинним орнаментом (рис. 1, 2).

Табер має круглу проушину, у яку вставлено і закріплено руків'я у вигляді циліндричної металевої пустотілої трубки. Бойова частина закріплена на руків'ї за допомогою кільця-упору та напівсферичної гайки, яка міцно фіксує усю конструкцію. Зверху на кінці руків'я знаходиться чотиригранний загострений шип. Він вкручений у гайку-фіксатор.

2. Табер з подвійною бойовою частиною (двоглавий) та шипом. XVIII – XIX ст., Персія. Інвентарний № ЗКМ – Ор – 35 (рис. 1, 3).

Сталь, срібло. Кування, гравірування, таушування. Параметри сокири: А = 60,2; В = 13,7; С1 = 12,5; С2 = 12,3; D1 = 5,9; D2 = 5,7; Е1 = 4,7; Е2 = 4,4; F1 = 6,3; F2 = 6,2; G = 0,1 – 0,4; H1 = 2; H2 = 1,9; I = 9; J = 0,8; M = 51,3; N = 1,7.

Сокира має два майже ідентичних сталевих клинка, які розгорнуті у протилежні сторони. Клинки зроблені у формі півмісяців, які закінчуються загостреними носком і п'яткою. Клинки прикрашені пишним гравірованим рослинним орнаментом із залишками срібної насічки. У центрі композиції – зображення

Рис. 1

квітки. Уздовж леза і по краях клинка, по обидва боки, є тонка неорнаментована окантовка. На обох клинках орнамент однаковий.

Кожен клинок закінчується тонкою шийкою і кріпиться за допомогою ковальської зварки до еліпсоїдної центральної частини сокири.

Табер має круглу проушину, у яку вставлено і закріплено руків'я у вигляді циліндричної металевої пустотілої трубки. Бойова частина закріплена на руків'ї за допомогою кільця-упору та напівсферичної гайки, яка міцно фіксує усю конструкцію. Зверху на кінці руків'я знаходиться чотиригранний загострений шип. Він вкручений у гайку-фіксатор.

3. Табер з фігурним обухом. XVIII – XIX ст., Персія. Інвентарний № ЗКМ – Ор – 39 (рис. 1, 4).

Сталь. Кування, гравірування. Параметри сокири: В = 19,3; С = 24; D = 10,8; E = 9,3; F = 11,9; G = 0,1 – 0,6; H = 5,3; K = 1,9 x 10,3; L = 4,4; M = 61; N = 1,9.

Сокира має сталевий клинок зроблений у формі півмісяця, який закінчується загостреними носком і п'яткою. Клинок прикрашений гравірованим рослинним орнаментом. В центрі композиції зображено коло і півмісяць. Орнамент однаковий на обох сторонах клинка. Уздовж леза і по краях клинка, по обидва боки, є орнаментована окантовка.

Клинок закінчується широкою шийкою і кріпиться за допомогою ковальської зварки до прямокутної, злегка закругленої по краях, центральної частини сокири, яка по боках прикрашена гравірованим орнаментом у вигляді квітки (рис. 1, 5). Обух фігурний, пустотілий, зроблений у вигляді стилізованих язиків полум'я. Призначався для відбивання ворожих ударів.

Табер має круглу проушину, у яку вставляється руків'я у вигляді циліндричної металевої пустотілої трубки. Бойова частина не закріплена на руків'ї (відсутня спеціальна гайка-фіксатор), воно легко виймається, зверху має спеціальне кільце-упор, яке не дає бойовій частині сповзати вниз. Руків'я закінчується невеличким заокругленим розширенням.

4. Табер з подвійною бойовою частиною (двоглавий). XVIII – XIX ст., Персія. Інвентарний № ЗКМ – Ор – 38 (рис. 1, 6).

Сталь. Кування, гравірування. Параметри сокири: В = 21,2; С1 = 19,1; С2 = 14,8; D1 = 8,7; D2 = 9,3; E1 = 8,1; E2 = 3,4; F1 = 8,9; F2 = 7,1; G1 = 0,1 – 0,6; G2 = 0,3 – 0,7; H = 2,2.

Сокира має два майже ідентичних сталевих клинка, які розгорнуті у протилежні сторони. Клинки зроблені у формі півмісяців, які закінчуються загостреними носком і п'яткою (у одного з клинків носок і п'ятка відламані). Клинки прикрашені пишним гравірованим рослинним орнаментом. Уздовж леза і по краях клинка, по обидва боки, є неорнаментована окантовка.

Кожен клинок закінчується тонкою шийкою і кріпиться за допомогою ковальської зварки до майже круглої центральної частини сокири, яка по боках прикрашена гравірованим орнаментом у вигляді ромбів.

Табер має круглу проушину. Руків'я відсутні.

Табери, які зберігаються у колекції Запорізького обласного краєзнавчого музею, є справжніми витворами мистецтва і являють собою яскравий приклад класичних східних сокир з місяцеподібними лезами.

Схожі за формою і орнаментом сокири-табери представлені у каталозі виставки холодної зброї Балкан з колекції Міського музею Вршац (Сербія) та Музею

Банат в Тімішоарі (Румунія) [9, с. 106]. Це є свідченням широкої географії розповсюдження східних бойових сокир та їхньої популярності не лише на Сході, а і у Європі.

Бібліографія

1. Югринов П. Малая энциклопедия холодного оружия / П. Югринов. — М. : Центрполиграф, 2010. — 271 с.
2. Стоун Д. К. Большая энциклопедия оружия и доспехов. Оружие и доспехи всех времён и народов / Д. К. Стоун [пер. с англ. Л. И. Здановича]. — М. : АСТ, Астрель, 2008. — 767 с.
3. Бехайм В. Энциклопедия оружия / В. Бехайм [пер. с нем., предисл. А. Н. Кирпичникова; коммент. и прилож. С. Е. Еременко, В. М. Милованов, М. Ю. Некрасов]. — СПб. : АО «Санкт-Петербург оркестр», 1995. — 576 с., ил.
4. Тоїчкін Д. В. Табер і таберзін: перські бойові сокири в музеях України та Ірану / Д. В. Тоїчкін, М. М. Хорасані // Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики. Збірка наукових праць [відп. ред. Г. В. Боряк; упорядник В. В. Томазов]. — К. : НАН України, Інститут історії України, 2015. — Число 26 — 27. — С. 199 — 206.
5. Асмолов К. В. История холодного оружия / К. В. Асмолов. — М., 1993. — Ч. 1. — 264 с.
6. Аствацатурян Э. Г. Турецкое оружие / Э. Г. Аствацатурян. — СПб. : Атлант, 2002. — 336 с.
7. Уизерс Х. Дж. С. Мечи и сабли. Иллюстрированная энциклопедия / Харви Дж. С. Уизерс [пер. с англ. Ю. Сырбу]. — М. : Эксмо, 2012. — 256 с., ил.
8. Савчук Ю. К. Гетьманські клейноди та особисті речі Богдана Хмельницького у колекціях музеїв Європи (пошук, знахідки, атрибуція) / Ю. К. Савчук. — К. : Інститут історії України НАН України, 2006. — 96 с., ил.
9. Markov Z. Cold Arms / Z. Markov, D. Petrović. — Vršac : Gradski Muzej Vršac, 2012. — 132 s.

Шевцов А. С.

**Персидские боевые топоры-таберы XVIII – XIX вв.
из коллекции Запорожского областного краеведческого музея**

В данной публикации рассмотрены и введены в научный оборот четыре персидских боевых топора-табера, которые находятся в коллекции Запорожского областного краеведческого музея. Каждый из топоров детально описан и измерен. В статье уделено внимание особенностям конструкции и применения таберов, приведены аналогии.

Shevtsov A. S.

**Persian battle-axes-Taber XVIII – XIX centuries
from the collection of Zaporizhzhia region museum of local lore**

In this publication considered and introduced for scientific use four Persian battle-ax-Taber, which are in the collection of Zaporizhzhia region museum of local lore. Each of the axes is described in detail and measured. In the article attention is paid to the peculiarities of the design and application of Taber, given the analogy.